

**Номи курс: Фаъолияти иқтисоди берунаи корхонаҳо дар
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

(Foreign economic activity of enterprises in the Republic of Tajikistan).

Week 4. Organization and activity of services in external relations

lecturer: RustamzodaFitratMuzafar

**МАВЗҶИ 4. ТАШКИЛУ ФАЪОЛИЯТИ ХИЗМАТРАСОНИ ДАР
МУНОСИБАТҶОИ БЕРУНА**

- 4.1. Хусусият ва моҳияти ташкилу фаъолияти хизматрасони дар муносибатҳои беруна
- 4.2. Созишномаҳои савдои хариду фурӯши мол
- 4.3. Сарчашмаҳои ҳуқуқии банизомдорӣи хариду фурӯши беруна

Мақсади лексия: омӯзиши ташкилу фаъолияти хизматрасони дар муносибатҳои беруна, баррасии созишномаҳои савдои хариду фурӯши молҳо ва сарчашмаҳои ҳуқуқии банизомдорӣи хариду фурӯши беруна.

4.1. Хизматрасонии иқтисодии берунии корхона дар ду сатҳ сохта мешавад:

- олий - дар шакли хадамоти марказии идоракунии стратегии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ;
- ибтидоӣ - дар шакли шуъбаҳои кори ҷустуҷӯӣ.

Таҷриба нишон медиҳад, ки барои ташкили хизматрасонии иқтисодии берунии корхона панҷ намуди асосии сохтор мавҷуд мебошад. Сатҳи поёни бо сохторҳои зерине, ки дорои хусусияти хатӣ-функционалӣ тавсиф карда мешавад мавҷуд мебошанд:

1. Аз руи намудҳои (вазифаҳои) фаъолияти иқтисодии берунӣ.

Инчунин, чунин сохторҳо дорои фирмаҳои хурд дар доираи ками маҳсулот ва шумораи ками бозорҳои хориҷӣ дар сегментҳои онҳо амал мекунанд, ки бо якхела, устуворӣ ва иқтидори ночиз хос мебошанд.

Чунин сохторҳо барои фирмаҳои мувофиқ аст, ки молҳои стандартӣ, ғайрииндивидуали истеҳсол менамоянд, ки вобаста ба талаботи гуногуни ба онҳо дар бозорҳои гуногуни хориҷӣ гузошташуда тағйироти ҷиддиро талаб намекунад ва инчунин ба таъсири ғайри пешрафти илмию техникаӣ таъсири назаррасеҳам надорад.

Дар чунин сохторҳо камбудии зерин ба назар мерасанд ба монанди:

- набудани шӯъбаҳои махсус оид ба навҳои мол, ки идоракунии раванди азхудкунии молҳои навро душвор мегардонад ва навоариҳо дар чунин намуди молҳо суст мекунад;
- надоштани шӯъбаҳои махсус доир ба бозорҳои хориҷӣ, ки боиси суст ва камтаваҷҷӯҳ зоҳир зоҳир намудан ба тағйирёбии талабот дар бозорҳои хориҷӣ гардидааст;
- Душвор гардидани роҳҳои ҳалли масъалаҳои маблағгузорию ғайриғайри иқтисодии берунии корхона дар маҷмӯъ оид ба лоихҳои алоҳидаи иқтисодии берунӣ.

2. Мувофиқи принсипи маҳсулот-саноат.

Ба чунин намуди сохтор бештар чунин ширкат ё фирмаҳои, хос мебошанд, ки намудҳои гуногуни зиёди маҳсулотҳо бо технологияҳои муосир ва бо сифати баланд ва дар доираи навоари истеҳсол менамоянд ва ба аксарияти мамлакатҳои гуногуни хориҷӣ ва ба бозорҳои миллӣ, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ содирот менамоянд ва метавонанд дар як муддати кӯтоҳ муштариёни хешро пайдо намоянд ва тавачҷӯҳи онҳо ба молҳои истеҳсолнамудаи хеш ҷалб намоянд. Онҳо кушиш менамоянд, ки дар шумораи ками бозорҳои динамикии хориҷии дорой хусусияти ягонаи таҳассуси дошта бошанд.

Камбудии чуни сохтор инҳоро дар бар мегиранд:

- тамоюли аз ҳад зиёди технологияи ширкат ҳангоми таҳвили додани мол ба хориҷи кишвар;
- мушкилот дар дарёфт ва ворид шудан ба бозорҳои нав;

- Татбиқ намудани сиёсати ҳамачонибаи минтақавӣ ва душвор будани дар раванди амалӣ гардони он;
- Мавҷуд будани шӯъбаҳои сершумори маҳсулот;
- Суғуст шудани робитаҳои ҳамроҳангсозии байни функсияҳо, такрорӣ ва парокандагии беасос;
- Мушкил будани идоракунии стратегияи умумии.

3. Аз руи принсипи географӣ.

Чунин сохтор ҳангоми ташкили фаъолияти иқтисодии берунии корхона бештар машҳур аст.

Пеш аз ҳама он имконият фароҳам меорад, ки стратегияи бозории ширкат ҳамроҳанг ва тафовут дошта, воқуниши ҳассос ба тағйирёбии муҳити зист ва хусусияти талабот дар бозорҳои хориҷӣ ва ба таври фаврӣ мутобиқ кардани моли ба онҳо пешниҳодшударо таъмин намояд. Дар сурати иҷро нагардидани чунин талаботҳо мол истеҳсолкунандагон метавонанд, мавқе ва нақши хешро дар бозорҳои ҷаҳонӣ аз даст диҳанд, зеро ҳар лаҳза мо ба тағйирёбии муҳити зист хусусиятҳои талаботи онҳо дар бозори ҷаҳонӣ дучор мегардем.

Чунин сохторҳо бештар ба ширкатҳои мувофиқ мебошанд, ки маҳсулоти шабеҳро бо талаботи истеъмолӣ шабеҳ дар бозорҳои гуногуни хориҷӣ мефурӯшанд, ки метавонанд якдигарро иваз ва ё якдигарро пурра намоянд.

Маҳсулоти чунин ширкатҳо набояд ба тағйирёбии шадиди шароити бозор, баҳусус талабот ба он дучор нашаванд ва аз рӯи молҳои мавсимии фурӯш низ бояд фарқ намоянд.

Онҳо бояд тавассути шабакаи паҳнкунандаи миёнаравҳо фурӯхта шаванд.

Дар байни нуқсонҳои чунин сохтор метавон инҳоро қайд намуд:

- ғайримарказикунонӣ ва такрори як қатор вазифаҳо дар идоракунии;
- кам кардани ҳамроҳангии кори иқтисодии берунӣ аз руи молу вазифаҳо;
- набудани самаранокии фурӯши молу хизматрасониҳои технологияи ширкат дар хориҷа.

4. Аз рӯи гурӯҳҳои истеъмолкунандагон ё бахшҳои бозор.

Сохтори мазкур барои қонеъ намудани талаботи гурӯҳҳои алоҳидаи истеъмолкунандагони ниҳой, баланд бардоштани сатҳи хизматрасонии онҳо, таъмини муносибатҳои дарозмуддат бо шарикон ва оптимизатсияи фоида пешбинӣ шудааст.

Сохтани сохтори ягонаи идоракунандаи марказонидашуда барои фаъолияти иқтисодии берунаи корхона.

Камбудихои асосии он дар қабули қарорҳо ва имконнопазирии таъмини мутобиқати чандир ба шароити нави кор дар бозорҳои хориҷи ба шумор меравад.

Чун қоида, дар амал намудҳои гуногуни сохторҳо муттаҳид карда мешаванд ва сохторҳои беназири аслии идоракунии ширкат ташаккул меёбанд.

Ҳангоми сохтани сохтори идоракунии фаъолияти иқтисодии берунии корхона, риояи принципҳои зерини ташкилӣ зарур аст:

1. Мутобиқшавӣ, ҳаракатнокӣ ва мутобиқшавии системаи ташкили фаъолияти иқтисодии хориҷӣ (масалан, ташкили дастаҳои эҷодии муваққатӣ барои иҷрои вазифа, лоиҳа ва ғайра);
2. Такрор накардани сохторҳои мавҷуда;
3. Мутобиқат ба хусусиятҳои ассортиментҳои маҳсулот;
4. Мутобиқат ба хусусияти бозорҳои хориҷӣ.

4.2. Созишномаҳои савдои хариду фурӯши мол

Созишномаи савдои берунаи мол дар байни шахрвандони дохилию хориҷӣ барои доду гирифти молу хизматрасонӣ нишонаҳои зерин доранд:

- Шартнома бо шахрванди хориҷӣ қабул карда мешаванд;
- Мол дар давлати хориҷа воқеъ гаштааст;
- Барои амалӣ гаштани шартнома, мол аз марзи як ё якчанд давлат гузаронида мешавад.

Одатан шартномаи савдои берунаи хариду фурӯш аз пешгуфтор ва маълумоти дахлдор нисбати тарафҳо иборат буда, талаботҳои зеринро ба назар мегирад.

- Мавзӯ ва объекти пешниҳодот (ном ва миқдори мол);
- Усулҳои муайян кардани сифату миқдори мол;
- Муҳлат ва суроғаи пешниҳоди мол;
- Шарту шароитҳои пешниҳоди мол;
- Нарх ва арзиши умумии мол;
- Шарту шароити ҳисоббаробаркуниҳо;
- Усулҳои пешниҳоду қабул карда шудани мол;
- Шароити хизматрасониҳои нақлиётӣ;
- Кафолати иҷрои ӯҳдадориҳо, ҳалли масъалаҳои мавҷуда ва ба назар гирифтани шароити “Форс - мажор”.

Созишномаҳои намунавии хариду фурӯши мол, ҳуҷҷатест, ки дар асоси талаботу қоидаҳои зарурӣ омода карда мешавад. Дар навбати худ, созишномаи намунавӣ хусусияти ҳатмиву расмӣ надошта, метавонад тавассути ворид кардани тағйиру иловаҳо мукаммал карда шавад.

Дар шартномаҳои намунавӣ шарту талаботҳо тарафҳои нисбати нархи мол, сифати мол, бастабандии мол, муҳлати пешниҳоди мол, амалиётҳои нақлиётӣ ва усули ҳисоббаробаркуниҳо нишон дода мешаванд.

Дар интиҳои шартномаҳои хариду фурӯши мол, муҳлати амалӣ шартнома ва чараёни офертӣ – (пешниҳоди мол) низ ба назар гирифта мешавад. Дар асоси ин амалиёт тавасути воситаҳои иттилооти молҳои гуногун ба харидорон пешниҳод карда мешаванд. Дар фаъолияти тичоратӣ оферта ин аст розигии хаттии (оферента) тарафи дигар ё харидор нисбати ҳамкорӣ барои қабули шартномаи хариду фурӯши мол. Оферт ҳамеша аз тарафи фурӯшанда пешниҳод карда мешавад ва ба ду намуд тақсим мешавад.

1. Офертӣ устувор – пешниҳоди хаттӣ нисбати фурӯши миқдори муайяни мол ба харидори муайяншуда. Ин ҳуҷҷатест, ки ҳатман дар вақти муайяншуда мол пурра пешниҳод мешавад.

2. Офертӣ озод – ин аст пешниҳоди фурӯши молҳои муайян ба харидороне, ки нисбати харидани ин мол ӯҳдадор нестанд.

4.3. Сарчашмаҳои ҳуқуқии банизомдории хариду фурӯш

Конвенсия ва созишномаҳои бисёрҷонибаву дучонибаи байни кишварҳо ҳамчун сарчашмаҳои ҳуқуқии банизомдории иқтисодии берунаи хариду фурӯш мол, қор ва хизматрасонӣ баромад мекунад.

Ба сарчашмаҳои асосии қабули шартномаҳо, пеш аз ҳама, шаклу усул ва мундариҷаи шартномаҳои байналмиллалӣ, қонунгузориҳои давлатҳои муайян, таомул, урфу одати давлатҳои хориҷа дохил мешавад. Дар савдои байналхалқӣ барои қабули шартномаҳо сарчашмаҳои зерин истифода карда мешаванд.

Аз ҷумла:

1. Конвенсия (мувофиқатнома) – и Созмони Милали Муттаҳид (СМИ) – дар бораи шартномаҳои байналмилалӣ хариду фурӯши мол – 1980.

2. Конвенсия СМИ дар бораи даъвои деринагӣ дар хариду фуруши мол – 1974.

3. Меъёрҳои Созмони Умумиҷаҳонии Савдо

4. Шартномаҳои дучониба ва бисёрҷонибаи кишварҳо оид ба ҳуқуқу ӯҳдадорӣ дар самти мусоидат ба тичорати байниҳамдигарӣ.

Хариду фурӯш, ки аз амалҳои асосии иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ дар тамоми ҷомеа маҳсуб мешавад, бояд бо мувофиқа ва ба нақша гирифта шаванд, ки барои ҳифзи манфиатҳои тарафҳо ва таъмини адолати иҷтимоии таъриф ва таъмин карда шаванд.

Сарчашмаҳои ҳуқуқии умумии хариду фуруш:

1. Қонуни Ҷумҳурӣ:

А) Қонун дар бораи хариду фуруш – қонунҳои умумии асосии танзимкунандаи хариду фуруш, ки шароит, шартҳо ва тартиби анҷом додани муносибатҳои хариду фурушро муқаррар мекунад. Дар Тоҷикистон, ба дастуроти махсуси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи “хариду фуруш” дар тарзи шартномаҳо ва пешниҳоди манфиатҳои

тарафҳо нигаронида мешавад.

Б) Қонуни моли сийёсӣ – дар ҳудуди иқтисодии давлат ва маҷмӯи андозҳо, қонунҳо ва муҳити хати молиявӣ метавонанд танзимкунандаи шартҳои хариду фурӯш бошанд.

2. Шартномаи хариду фуруш:

А) Шартномаҳо асосии муносибатҳои хариду фурушро ташкил дода ва барои ҳал кардани тасмимҳои тарафҳо муҳити ҳуқуқии муқаррарӣ дар бар мегиранд.

Б) Мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, шартномаҳои хариду фуруш бояд шартҳои аниқ, муқаммалу мувофиқ бо қонун ва эҳтиром ба ҳуқуқи инсон дошта бошанд.

3. Сарчашмаи байналмилалӣ:

А) Созишномаҳо ва конвенсияҳои байналмилалӣ, ки ҳуқуқи иқтисодӣ ва шартномавии хурӯчи фурушро муқарар мекунанд.

Б) Протоколҳо ва эҳтиёҷоти созишномаҳои минтақаи Авруосиё ва шартҳои байналхалқии кишварҳои ҳамсоя.

4. Хатогиҳо ва маҳдудиятҳо дар ҳамкории хариду фуруш:

А) Баррасии хусусиятҳои қонунӣ, маҳдудиятҳои дар фаъолияти тичоратӣ ва муқовимат бо манфиатҳои таърифии ҳуқуқӣ.

Б) Танзимкунии манфиатҳои шахсӣ ва ҳуқуқии муҳофизат кардан аз ошкоро кардани рафтори нодуруст ва ношоиста дар фуруш

Хулоса: Шартномаҳои хариду фуруш бо назардошти таҳкими муносибатҳои ҳуқуқии тарафҳо, ташкил намудани манфиатҳои дучониба ва ҳимояи ҳуқуқи давлат дар зарурат ҷойгузин шудаанд, ки дар онҳо қонунгузориҳои миллӣ ва байналмилалӣ нақши муҳимро иҷро мекунанд.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯ:

1. Заминаҳои ҳуқуқии фаъолияти савдои берунаро шарҳ диҳед?
2. Созишномаҳои савдои хариду фурӯши мол кадом шартҳоро дар бар мегиранд?
3. Сарчашмаҳои асосии қабули шартномаҳоро баён намоед?

4. Созишномаи савдо дорои кадом махсусиятҳои муҳим мебошанд?
5. Шартномаҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаи кишварҳоро муфассал шарҳ диҳед?